

Əhməd Sami ELAYDI*
(Misir Respublikası)

Misir, Eyn-Şəms Universiteti

**Elçinin “Baş” romanı:
bədi üslub və janr
özünəməxsusluğu
kontekstində**

Xülasə

Məqalədə çağdaş Azərbaycan nəsrinin görkəmli nümayəndələrindən biri olan yazıçı Elçinin “Baş” romanı bədi üslub və janr özəllikləri müstəvisində təhlil obyektinə çevrilmişdir. Burada son illərdə yaranan tarixi roman örnəkləri içərisində “Baş” romanının yeri müəyyənləşdirilmiş, əsərin özünəməxsus janr və üslub çalarları səciyyələndirilmişdir.

Məqalədə həmçinin romanın əsas və epizodik qəhrəmanları, müəllifin bədi üslubunu şərtləndirən metaforik qatları, bədi sənətkarlıq xüsusiyyətləri (təhkiyə, monoloq, dialoq və s.) əhatəli şəkildə təhlil edilmişdir.

Bütövlükdə Elçinin “Baş” romanında yaradılmış obraz və xarakterlər tarixi və bədi təxəyyülün məhsulu kimi iki fərqli müstəvidə dəyərləndirilə bilər. Maraqlıdır ki, yazıçı tarixi obraz və xarakterləri bədi təxəyyül vasitəsi ilə canlandırdığı kimi, bədi təxəyyül məhsulu olan qəhrəmanlarını da tarixi-etnoqrafik cizgi və ştrixlərlə süsləməyi bacarmışdır.

Elçinin bir yazıçı kimi yaradıcılığını səciyyələndirən amillərdən ən mühümü onun əsərlərinin çoxqatlı metaforik yazı tərzilə müşayiət olunmasıdır. Süjetin bu şəkildə qurulması təsvir olunan hadisə və əhvalatların ifadə imkanları və informativ tutumunu artırdığından mətnaltı funksiya daşıyır. Bu isə dolayısı ilə çoxşaxəli yozum və təhlillərə meydan açır. “Baş” romanında süjetin alt qatında oxucunu düşüncələrə çəkən, sirli ovqat yaradan dərin metaforizm gizlənməkdədir. İstər hadisələrin təqdimində, istər müəllif təhkiyəsində, istərsə də obraz və xarakterlərin daxili dünyasının aşkarlanmasında bu metaforizmin fərqli çalarlarını duymamaq mümkün deyildir.

* Filologiya fəlsəfə doktoru, dosent, Eyn-Şəms Universiteti, ahmedsami79@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0001-6090-1044>

Açar sözlər: Elçin, “Baş” romanı, Azərbaycan ədəbiyyatı, tarixi roman, bədii üslub, ədəbi tənqid, ədəbiyyatşünaslıq

Giriş

Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatında özünəməxsus dəst-xətti ilə seçilən Elçinin müxtəlif janrlarda qələmə aldığı sənət nümunələri sosial məzmunu, ideya-estetik yükü və bədii dəyəri ilə diqqəti çəkməkdədir. Onun yazmış olduğu hekayə, povest, roman, dramaturji örnəklər, ədəbi tənqid və ədəbiyyatşünaslıq nümunələri, habelə publisistik yazılar yalnız müəllifin yaradıcılığında deyil, bütövlükdə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində xüsusi yerlərdən birini tutur.

Elçinin roman janrına davamlı müraciəti onun nəsr yaradıcılığının səciyyəvi cəhətlərindəndir. Ümumiyyətlə, Azərbaycan nəsrində istər tarixi, istərsə də müasir mövzularda yazılmış romanlarda zamanın ritmini, ahəngini tutmağa çalışılmış, cəmiyyəti narahat edən məsələlərə diqqət yetirilmiş, müasirlik mövqeyindən çıxış edilmişdir. Tənqidçi-ədəbiyyatşünas Yaşar Qarayevin “Səhnəmiz və müasirlərimiz” kitabında doğru qeyd elədiyi kimi, “Müasirlik müasir epoxanın inkişaf qanunauyğunluğunu açmağa kömək edən hər şey deməkdir. Zəmanənin, dövrün böyük problemlərinə və böyük mübarizələrinə nüfuz etmədən müasirliyə yüksək səviyyədə xidmət etmək çətindir”¹.

Çağdaş Azərbaycan romanlarının bədii-estetik keyfiyyətlərinin üzə çıxarılması, mövcud bədii örnəklərin bu aspektdə təhlilə çəkilməsi, ayrı-ayrı müəlliflərin fərdi yaradıcılıq özünəməxsusluqlarının aşkarlanması olduqca zəruri məsələlərdəndir. Çünki nəsrin mühüm janrlarından biri olan, “özündə bütün digər janrların daxili təcrübəsini əridərək ümumiləşdirən”² romanın bədii potensialını duymaq, anlamaq üçün ilk növbədə yaranan əsərlərin ədəbi-estetik məqamlarına diqqət yetirilməlidir.

Son illərdə yaranan romanların müəyyən bir qisminin tarixi mövzuda qələmə alınması da təsadüfi sayılmamalıdır. Çünki məlumdur ki, “Tarix yalnız gerçəkləri, faktları ilə yanaşı, bir də yazıçı təxəyyülünün potensialında yeni yozum və şərh qa-

¹ Qarayev Yaşar. *Səhnəmiz və müasirlərimiz*, Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1972, s. 151.

² Paşayeva Nərgiz. *Yeniləşən ədəbiyyatın yeni insanı*. Bakı: ATİ nəşriyyatı, 2004, s. 100.

zananda keçmişin dərinliyi ilə açılmasına, qavranılmasına yardımçı ola bilir"¹. Bu mənada yazıçı Elçinin də yaradıcılığı istisna deyildir.

Tarixilik və bədilik axarında: romanın janr çalarları

Çağdaş Azərbaycan romanlarında müasirliklə yanaşı, diqqəti çəkən mühüm məsələlərdən biri tarixilik problemdir. Son illərdə yaranan əsərlərin bir qismi tarixi mövzuda qələmə alındığı üçün bu problemə xüsusi diqqət yetirilməsinə ehtiyac duyulur. Məlum olduğu kimi, ədəbi-estetik fikirdə tarixilik problemi ciddi mübahisə və müzakirələrə səbəb olan zəruri məsələlərdən biridir. Aydın ki, tarixi mövzuda əsərlər yazmaq – tarixin yazıçını maraqlandıran müvafiq dövrünün, yaxud şəxsiyyətinin canlandırılması, bu günün problemlərinin keçmişin işığında təcəssüm etdirilməsi məramına söykənir. Son illərdə Azərbaycan ədəbiyyatında yaranan tarixi romanlarda bu cəhət özünü aşkar şəkildə büruzə verməkdədir.

Qeyd edək ki, çağdaş Azərbaycan nəsrinin aparıcı istiqamətlərdən birini tarixi mövzuda yazılmış roman nümunələri təşkil edir. Bilindi ki, tarixi romanların meydana gəlməsi bir çox obyektiv və subyektiv səbəblərlə bağlıdır. Xüsusilə, roman janrının bu tipi (daha doğrusu, tarixi roman janrı) yaxın və uzaq keçmişin zəruri səhifələrinin aşkarlanmasına kömək edir. Bəzən isə tarixin müəyyən dövr, şəxsiyyət və problemlərinin öyrənilməsinə siyasi-ideoloji qadağalar qoyulduğu zamanlarda tarixin canlandırılması missiyası bədii nəsrin üzərinə düşür. Bütün bunlarla yanaşı, tarixi roman janrının yaranmasını və işləkliyini şərtləndirən ən mühüm amil çağdaş dövrün problemlərinin tarixə söykənərək təcəssüm etdirilməsidir.

Xatırladaq ki, "Azərbaycan tarixi romanı son onillikdə özünəməxsus inkişaf yolu keçmiş, yeni mövzu, problematika və sənətkarlıq məziyyətləri ilə zənginləşmişdir. Xüsusən nəsrimizin son vaxtlaradək diqqət yetirmədiyi bir sıra mövzular son dövrün ədəbi prosesində önəmli yer tutmuşdur. Sovet dövründə ədəbiyyatımızda toxunulması bir növ yasaq olan ayrı-ayrı mərhələlərin mühüm hadisələri və görkəmli şəxsiyyətləri indi artıq diqqət mərkəzinə çəkilmişdir"².

¹ Akimova Elnarə. *Tarixi gerçəkliyi sərbəst interpretasiyası- "Baş" romanı, "Ədəbiyyat qəzeti", 9 yanvar 2016, s. 17.*

² Axundlu Yavuz. *Azərbaycan tarixi romanı: məsələlər, problemlər.* Bakı: Adiloğlu, 2005, s. 521.

Ədəbiyyatşünaslıqda tarixi romanın inikasını ilə bağlı fərqli mülahizələr söylənmişdir. Bir sıra müəlliflər tarixi hadisələri olduğu kimi əks etdirməyi, tarixi mənzərəyə heç bir xələl gətirməməyi vacib sanmışlar, onların fikrincə, yazıçı bədii təxəyyülə arxalana bilər, lakin əsas hadisələri və məlum şəxsiyyətləri əks etdirərkən heç bir uydurmaya yol verməməlidir. Yeni tarixə böhtan atmaq olmaz! Digər müəlliflər isə tarixi hadisələrə münasibətdə sərbəst yanaşma tərzini mühüm hesab etmişlər. “...Azərbaycan bədii nəsrinin tarixi roman təcrübəsi hər iki müddəni özündə əks etdirən nümunələrlə diqqəti cəlb edir. Ancaq bizim fikrimizcə, tarixi əks etdirmədə üçüncü bir prinsip də var – bu da ikinci prinsipdən yararlanaraq (lakin eynən onu təkrar etməyərək!) yeni bir tarixi mətn yaratmaqdır və Elçin bu prinsipi “Baş” romanında reallaşdırıb bilmişdir”¹.

Elçinin “Baş” romanı özünəməxsus janr çaları ilə seçilən əsərlərdən biridir. Burada sənəd və faktlarla müəllif təxəyyüllü məharətlə əlaqələndirilmiş, nəticədə yaxın tarixin qaranlıq, indiyə qədər bədii həqiqətə çevrilməmiş mənzərəsinə aydınlıq gətirilmişdir. Yazıçı gələcəkdə ədəbi-nəzəri fikirdə yarana biləcək mübahisələri nəzərə alaraq əsərin əvvəlində romanın janr tipi ilə bağlı qənaətlərini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmişdir: “Tarixçilər bu romandakı isimlərin hamısı ilə, buradakı məktublarla, ayrı-ayrı tarixi epizod və məqamlarla bağlı arxivlərdə axtarışlar aparmasınlar, çünki heç nə tapmayacaqlar. Romanda, olsun ki, tarix ilə üst-üstə düşməyən detal və ştrixlərə də fikir verməsinlər və bu baxımdan müəllifin təskinliyi ondadır ki, burada tarixlə üst-üstə düşən və müəllifin fikrincə, tarixilik baxımından əhəmiyyətli olan məqamlar da, güman ki, az deyil”².

Romanın janr özünəməxsusluğunu sərrast ifadə edən bu mülahizələr yalnız əsəri ədəbi tənqidi prizmadan dəyərləndirən araşdırıcılar üçün deyil, həmçinin təsvir olunan hadisə və əhvalatların məğzini, mahiyyətini anlamaqda çətinlik çəkən sıravı oxucular üçün də əhəmiyyətlidir.

Şübhəsiz ki, yazıçının romanın janr tipi haqqında mülahizələri müəyyən mənada bədii mətnin dərkinə kömək edir. Lakin bir məsələyə diqqət yetirmək lazımdır ki, bəzi hallarda bədii əsərin ön və ya son sözündə müəllif mövqeyinin elmi-nəzəri şəkildə ifadə olunduğu məqamlarda şərtlik prinsipləri unudulmamalıdır. Başqa

¹ Yusifli Vaqif. “Baş” romanı – nəsrimizdə yeni hadisə, “525-ci qəzet”, 28 dekabr 2015.

² Elçin. Baş, Bakı: “Qanun” nəşriyyatı, 2015, s. 7.

sözlə, müəllifin hər hansı mülahizəsi bədii priyom kimi işlənərək oxucunu yönləndirə bilər. Həmçinin bu tipli yanaşma tərzini tarixi romanda müşahidə oluna biləcək fərqliliklərlə bağlı psixoloji ovqat missiyası gerçəkləşdirir.

Onu da qeyd etmək ki, "Əsərdə zamanın xətliliyi inkar olunur, yəni keçmişlə indi arasında ardıcılıq əlaqəsindən danışmaq mümkünsüzdür. Sadəcə, Başın oynanan yaddaşında zamanın sərhədsizləşməsi nəticəsində tarixin XIX əsrin birinci yarısına dair dağınıq hadisələrdən ibarət modeli cızılır"¹.

Məlumdur ki, tarixi mövzuda yazılmış bədii əsərdə tarixi faktlara riayət olunması zəruri şərtlərdən biridir. Hər şeydən əvvəl ona görə ki, "Yazıçı alimdən fərqli olaraq tarixi hadisələri və şəxsiyyətləri bütün dəqiqliyi ilə, sənədlər əsasında əks etdirmək vəzifəsindən azaddır. Bu şərtlə ki, onun yaratdığı bədii lövhələr, bədii surətlər tarixin mənasını, ruhunu, ictimai inkişafın qanunauyğunluğunu düzgün əks etdirsin, faktların mahiyyətini təhrif etməsin"².

Akademik Məmməd Arifin qələminə məxsus bu fikirlərdə bizim qənaətimizcə, tarixi roman yazan nasirin üzərinə düşən vəzifələr sərrast müəyyənləşdirilmişdir. Əlbəttə, tarixi roman müəllifinin başlıca vəzifəsi tarixdə baş vermiş hadisə və əhvalatları dəqiqliklə canlandırmaqdan ibarət olmasa da, onun bədii təsvir obyektinə çevirdiyi dövrün və mühitin ruhunu saxtalaşdırmaq səlahiyyəti yoxdur. Azərbaycan elmi-nəzəri fikrində buna bənzər mülahizələrə başqa tənqidçi və ədəbiyyatşünasların yaradıcılığında da təsadüf edilməkdədir. Bu mənada professor Tofiq Hüseynoğlunun qənaətləri maraqlıdır. Onun fikrincə, «tarixçi ilə yazıçını, alimlə sənət adamını tarixi fakt və materiala münasibətdə bir-biri ilə eyniləşdirmək, onların gördükləri işlər arasında mütləq bərabərlik işarəsi qoymaq olmaz. Hərçənd ki, bunları bir-birinə qarşı qoymaq, bir-birinin inkarı kimi də qəbul etmək düzgün deyil"³. Şübhəsiz ki, müəllifin mülahizələri ilə razılaşmamaq mümkün deyildir.

Obraz və xarakter yaradılışı

Elçinin "Baş" romanında yaradılmış obraz və xarakterlər tarixi və bədii tə-

¹ Akimova Elnarə. *Tarixi gerçəkliyi sərbəst interpretasiyası- "Baş" romanı*, s. 16.

² Arif Məmməd. *Seçilmiş əsərləri: 3 cildə, II cild*, Bakı: Az. SSR EA nəşriyyatı, 1986, s. 355.

³ Hüseynoğlu Tofiq. *Söz-tarixin yuvası*. Bakı: Azərneşr, 2000, s. 128.

xəyyəülün məhsulu kimi iki fərqli müstəvidə dəyərləndirilə bilər.

Maraqlıdır ki, yazıçı tarixi obraz və xarakterləri bədii təxəyyül vasitəsi ilə canlandırdığı kimi, bədii təxəyyül məhsulu olan qəhrəmanlarını da tarixi-etnoqrafik cizgi və ştrixlərlə süsləməyi bacarmışdır.

"Baş" romanının əsas qəhrəmanı olan Sisianov şərti-metaforik kontekstdə işlənmiş obraz kimi bir çox aspektləri ilə maraq doğurur. Lakin qəhrəmanın başlıca funksiyası süjet xəttini təşkil edən hadisə və epizodlar silsiləsini məharətlə əlaqələndirmək, biri-birinə bağlayaraq bədii tamlıq yaratmaq, müəllifin yaradıcılıq kredoşunun aşkarlanmasına xidmət etməkdir.

"Başdan-ayağa Şər və mənfilik mücəssəməsi olmasına baxmayaraq Sisianov olduqca qüvvətli xarakterdir və onun bu tərzdə təsvirini Elçinin bədii uğuru sayırıq. Qüvvətli xarakterdir, ona görə ki, qətl anına qədər də o öz ideyalarından dönmür. Bu gürcü mənşəli general öz əslinə, kökünə qətiyyənlə bağlı deyil və Arçil babanın ona aşılamaq istədiyi "Xmertı" (gürcü dilində "Yaradan") kəlməsinə tamamilə biganədir. Onu Derjavanın-Rus imperiyasının maraqları düşündürür və Sisianov o zamankı əsil-nəsəbi şübhəli rus çarlarından daha artıq Rusdur, daha artıq imperiya təcəssümüdür, daha artıq rus hərbiçisidir"¹.

Xatırladaq ki, "Romanın baş qəhrəmanı əsərdə cərəyan edən, yaxud müəllifin tarix "xaos"undan çıxararaq təqdimini (və təsvirini) mühüm hesab elədiyi hadisələrdə sözün həm real, həm də irreal (mistik) mənasında başı ilə iştirak edən Pavel Sisianovdur. O Pavel Sisianov ki, dünyaya bütün Qafqazı Rusiya imperiyası qarşısında diz çökdürmək missiyası ilə gəldiyinə öz varlığı qədər inanır... Yalnız inanmaqla da qalmayıb həmin missiyanı inamla həyata keçirir"².

Tarixi hadisələrə dərinədən bələd olan yazıçı bu amili diqqətdən qaçırmamış, təsvir etdiyi qəhrəmanı səciyyələndirərkən dövrün sosial-siyasi şərtlərini əsas tutmuşdur. Bu isə müəllifə tarixi olmayan hadisələrin belə gerçəkliyə uyğun şəkildə canlandırılmasına imkan vermişdir. Bəlkə bu səbəbdəndir ki, oxucunu süjet boyu düşündürən yalnız Sisianov deyil, Sisianov kimilərin taleyidir. Çünki "...bu gürcü mənşəli Rusiya generalı Qafqazın tək cə coğrafiyasını yox, ruhunu zəbt etmək istə-

¹ Yusifli Vaqif. "Baş" romanı – nəsrimizdə yeni hadisə.

² Cəfərov Nizami. *Elçin yazıçının yaradıcılıq yolu*, Bakı: "Zərdabi LTD", 2017, s. 227.

yir... Və paradoks da bundan ibarətdir ki, onun (və ailəsinin) ruhu da bir zamanlar Rusiya tərəfindən işğal olunmuşdu, "axtalanmışdı"¹.

Yazıçı, Sisianovun timsalında onu narahat edən müxtəlif aspektləri gerçəkləşdirmək (xarakterizə etmək) məramından çıxış etmiş, qəhrəmanı bədii vasitə məcrasında canlandırarkən sanki üç fərqli obraz yaratmışdır: "Qafqazı fəth edən böyük Sərkərdə, Qafqazın canişini, bütün ruhu, qanı ilə Derjava ilə nəfəs alan, onun yolunda hər an ölümə hazır olan, daim imperiyanın sərhədlərinin genişləndirilməsi arzusu ilə alışıb-yanan, ən yaxın qohum-əqrəbasını qan içində boğmağa hazır olan General. İkincisi, Avropa təlim-tərbiyəsi almış, ziyalı və zadəganlıq keyfiyyətləri ilə seçilən, dostluq etməyi bacaran, qadınlarda hüsn-rəğbət oyadan bir insan. Üçüncü isə «O» – onun «Şəffaf və çəkisiz varlığıdır. Bu, onun ruhudur"².

Romanda yalnız baş qəhrəmanlar deyil, epizodik surətlər də dəqiq, yadda qalan cizgilərlə canlandırılır. Bu mənada Cəfər obrazı ilə bağlı detallar müəllifin süjet qurumunda, təsvir olunan hadisə və əhvalatların gedişində epizodik obrazlara da önəm verdiyini sübut edir.

"Hüseynqulu xan qorxaqdır, qətiyyətli deyil, lakin dərk edir ki, Bakının açarlarını sərdar Sisianova təslim etməkdən ayrı bir çıxış yolu da yoxdur. Ruslara nə qədər nifrət bəsləsə də, mövcud vəziyyəti anlayır, ancaq Mahmud bəyin və onun yanında dayanmış o iki nəfərin qəfil hərəkəti xanın vəziyyətini daha da ağırlaşdırır. Beləliklə, qorxulu bir situasiya yaranır. O zamankı Azərbaycan xanlıqlarının (o cümlədən, Bakı xanlığının) taleyi həm də İranla bağlı idi və birləşə bilməyən, hər birinin iddiası isə yerə-göyə sığmayan xanlar təkcə Rusiyanın deyil, İranın da qorxusunu hiss edirdilər. Elçin bu tarixi həqiqətləri: Azərbaycan xanlıqları – Rusiya-İran münasibətlərini təfərrüatı ilə, özü də əslində olduğu kimi təsvir edir. Onun təsvirlərində məlumat və informasiya bolluğuna heyrət edirsən, lakin bütün bunlar romanın bədii mətninə xələl gətirmir, sadəcə izahedici funksiya daşıyır"³.

"Cəfər at oğrusu idi və Şamaxıdan, Ağsudan tutmuş Salyanacan bütün bu ətraf bölgələrdə onun xüsusi dəllal müştəriləri var idi, atı ucuz qiymətə ondan alıb, baha qiymətə satırdılar. Cəfər acgöz, pulgir adam deyildi və pula xəsislik edən dəl-

¹ Həmin mənbə, s. 227.

² Tağısoy Nizami. *Elçinin "Baş" romanı struktur-funksional təhlil müstəvisində*, Bakı: "Təhsil" nəşriyyatı, 2017, s. 7.

³ Yusifli Vaqif. *"Baş" romanı – nəsrimizdə yeni hadisə*.

lal müştərilər, çox zaman veriləcək məbləğin bir hissəsini də un çuvalı, ya düyü, ya da qənd kisəsi ilə ödəyirdilər...".

Obrazın bu şəkildə canlandırılması bir tərəfdən onun fərdi keyfiyyətlərini üzə çıxarır, o biri tərəfdən tarixi hadisələrin bəhs olunduğu dövrdə Azərbaycan insanının sosial həyatı və güzəranı haqqında məlumat verir. Bu və bu tipli məqamlar romanda kifayət qədər çoxluq təşkil etməkdədir.

“Baş” metaforik obraz kimi

Elçinin bir yazıçı kimi yaradıcılığını səciyyələndirən amillərdən ən mühümü onun əsərlərinin çoxqatlı metaforik yazı tərzilə müşayiət olunmasıdır. Süjetin bu səpkidə qurulması təsvir olunan hadisə və əhvalatların ifadə imkanları və informativ tutumunu artırdığından mətnaltı funksiya daşıyır. Bu isə dolayısı ilə çoxşaxəli yozum və təhlillərə meydan açır. Başqa sözlə, "Mətnaltı dərinlik Elçin prozasını şərtləndirən əsas poetik amildir. Yazıçı qəhrəmanlarının həyatını təfərrüatı ilə canlandırarsa, onların daxili aləmlərini, düşüncə və fikirlərini oxucuya çatdırarsa da, əsər son anda daşdığı məzmun yükü ilə diqqəti cəlb edir"¹.

“Baş” romanında süjetin alt qatında oxucunu düşüncələrə çəkən, sirli ovqat yaradan dərin metaforizm gizlənməkdədir. İstər hadisələrin təqdimində, istər müəllif təhkiyəsində, istərsə də obraz və xarakterlərin daxili dünyasının aşkarlanmasında bu metaforizmin fərqli çalarlarını duymamaq mümkün deyildir.

Romanda bir çox tarixi və bədii təxəyyül məhsulu kimi obrazlar yaradılsa da, təsvir olunan hadisə və əhvalatlar metaforik surət kimi düşünülmüş Başın ətrafında cərəyan edir.

Əsərdə "Baş sənətkarın yaradıcılıq dühası və qabiliyyəti ilə yaradılmış, müəllifin özünəməxsus orijinalıqla XIX əsr tarixi hadisələrinin bədii müstəviyə gətirməsində vəsilə rolunu oynayan personajdır. Hər şeydən öncə, hadisələrin axarı belə bir həqiqəti ortaya çıxarır ki, “Baş” yazıçı təxəyyülünün məhsuludur. Dövrün ictimai-siyasi mənzərəsinin, tarixin səhifələrindən tanıdığımız şəxsiyyətlərin fərdi cizgilərinin, psixoloji aləminin öyrənilməsi baxımından ədibin tutarlı məntiqlə yaratdığı obrazdır. O, nə dinir, nə də danışır. Lakin ətrafındakıları “danışdırır”, onları

¹ Akimova Elnarə. *Yeni təfəkkür və ədəbi tənqid*, Bakı, “MBM”, 2012, s. 128.

lərzəyə salır, qorxu və təlaş içində olanların yuxusuna haram qatır"¹.

Bədii təhkiyə və fərdi üslub problemi

Məlum olduğu kimi, həyat hadisələrinin bədii inikasını verən sənətkarların yaradıcılıq üslubları nə qədər ortaq məqamlar olsa da, onların həyata baxışlarında, dünyagörüşlərində, sənətə estetik münasibətlərində, təsvir üsullarında bir fərqlilik nəzərə çarpır ki, bu bədii üslubun fərdiyyətini şərtləndirən amil kimi gerçəkləşir. Ədəbi yaradıcılığın əsas kateqoriyalarından olan bədii üslub sosial mühit, sənətkarın dünyagörüşü və onun yaradıcılıq metodu ilə birləşərək fərdiyyət, bənzərsizlik qazanmış olur.

Elçinin "Baş" romanında yazıcının üslub fərdiyyətini şərtləndirən amillərdən bəhs etmədən əsərin bədii özəlliklərini, janr çalarlarını bütün yönərlilə səciyyələndirmək mümkün deyildir. Çünki bütün digər əsərlərində olduğu kimi, bəhs olunan romanda da müəllif bədii təsvirlərini orijinal, bənzərsiz üslub tərzilə tamamlamışdır; başqa sözlə burada üslub mətnin tamlığını və mükəmməlliyini təmin edən faktor kimi gerçəkləşmişdir.

Məlum olduğu kimi, hər bir əsərin bədii siqləti, sənət dəyəri ideya-problematika ilə yanaşı, üslub və yazı tərzilə müəyyənleşməkdədir. Bu mənada Elçinin "Baş" romanı da istisna deyildir. Digər tərəfdən Elçinin, eyni zamanda ədəbiyyatşünas olması, sənətin nəzəri-estetik məsələlərinə dərinləndən bələdliyi bədii əsərlərinin yazılışında da müəyyən fərqliliklərin təzahürünə şərait yaradır. Mətdədə bədii üslubun gərəkliliyini bildiyi üçündür ki, yazıçı bu məqama xüsusi diqqət yetirir, süjet boyu hadisə və əhvalatların təsvirində bu amili yaddan çıxarmır.

Bəzi tədqiqatlarda Elçinin "Baş" romanı postmodernist əsər kimi dəyərləndirilsə də, bizcə istər mövzu, istərsə də üslub baxımından onun bu kontekstdə səciyyələndirilməsi doğru deyildir. Əlbəttə, bir çox müasir romanlar kimi, "Baş" romanında da postmodernist xətlərin, epizodların, gedişlərin olduğunu inkar etmək olmaz. Ancaq bununla belə, qeyd olunduğu kimi, romanın postmodernist müstəvidə təhlilə cəlb olunması yanlışdır.

Bədii təhkiyə və fərdi üslub problemi hər bir sənətkarın yaradıcılıq istedadını

¹ Tağısoy Nizami. *Elçinin "Baş" romanı struktur-funksional təhlil müstəvisində*, s. 7.

şərtləndirən mühüm amillərdən biridir. Çünki, fərdi üslubun gerçəkləşməsi bədii təhkiyədən qaynaqlandığı kimi, bədii təhkiyə də fərdi üslubun müəyyənləşməsinin başlıca prinsiplərindən biri kimi diqqəti çəkir. Azərbaycan ədəbi tənqidi və ədəbiyyatşünaslığında bədii təhkiyə və fərdi üslub problemi yetərincə araşdırılmadığından ədəbi əsərlərin bu müstəvidə təhlili prosesi müəyyən çətinlik yaradır.

Elçinin “Baş” romanının bədii təhkiyə və fərdi üslub müstəvisində dəyərləndirilməsi bəhs olunan problemlərlə bağlı fərqli mülahizələrə və qənaətlərə gəlməyə imkan verir.

Əsərdə daha çox diqqəti cəlb edən bədii təhkiyənin özünəməxsusluğudur. Bu özünəməxsusluq bütövlükdə yazıçı sənətkarlığının təməlinə dayanır. Epizodların müxtəlif baxış bucaqlarından təsviri, keçmiş və bu günə bağlı baş verən hadisələr haqqında məlumatlılıq, qəhrəmanların daxili dünyasına bələdlik və s. məziyyətlər Elçin təhkiyəsinin əsas xüsusiyyətlərini təşkil edir.

“Təhkiyənin təsvirilik keyfiyyətləri obrazlı təbiətindən, müəllifin şüurlu surətdə öz fərdi dünya mənzərəsini yaratmaq istəyindən gəlir. Adı danışıda bu yoxdur. Ədəbi təhkiyə həmişə müəllifin özünü və kənar dünyanı ifadə formasıdır. Müəllif bir tərəfdən masa arxasında sanki özü üçün yazır, elə bil özü ilə ünsiyyətdə olur. İkinci tərəfdən isə o, hər bir fərdi fəaliyyət kimi yazı prosesində yarı şüurlu niyyətlərlə yüklənmiş olur. Hər bir mətnyaratma kimi, yazıçı təhkiyəsi də ikinci şəxsə istiqamətlidir”¹.

Yazıcının bədii təhkiyəsinə səciyyələndirən cəhətlərdən biri də öz qəhrəmanları vasitəsi ilə milli elementləri qabartmağa çalışmasıdır. Bu aspekt bir tərəfdən dövrün tarixi-etnoqrafik mənzərəsini yaratmağa, digər tərəfdən isə bədii mətnin koloritini, folklor çalarlarını, dolayısı ilə özünəməxsusluğunu şərtləndirməyə xidmət edir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, “Təhkiyə müəllifin şüurlu estetik fəaliyyəti-dir: müəllif yazarkən insanların bədii tələblərini ödəmək üçün yazdığını bilir. Dilin, təsvirin gözəlliyi, hadisələrin cazibədarlığı, obrazların canlılığı onun üçün əsas yaradıcı impulslarıdır. Sözdən dəqiq istifadə mədəniyyəti və ustalığı bədahətən aparılan söhbətə nisbətən onu dəqiq edir. Göründüyü kimi, ədəbi təhkiyə, ədəbi mətnyaratma prosesi mürəkkəb, çoxtərəfli bir hadisədir. Təhkiyənin yuxarıda gös-

¹ Əliyev Rəhim. *Ədəbiyyat nəzəriyyəsi*, Bakı, Mütərcim, 2008, s. 298.

tərđiyimiz üç əlamətindən hər birini geniş şərh etmək olar. Lakin bu barədə yaradıcılıq prosesində həsr edilmiş fəsildə bəhs edilir”¹. Romanın mətni qənaətlərimizin doğruluğunu şərtləndirməyə kifayət qədər material verir.

“Bilsən, mən hansı çətinliklərlə İbrahimi Xəlil xanı razı salmağa çalışdım ki, əlahəzrətin tövləsinə məşhur Qarabağ cinsindən olan on at versin və təsəvvür et ki, buna nail ola bilmədim, axırda ələcsiz qalıb, həmin atları bac hesabına almağa məcbur oldum. Eləcə də Şəki xanı – o da Peterburqa göndərmək üçün məşhur Şəki ipəyini və ipəklə toxunmuş xalçalarını bizə ancaq bac hesabına verdi. Əlbəttə, bu, müvəqqəti bir vəziyyətdir, mən hələ ki, zor işlədib onları hürkətmək istəmirəm. Bu ağalar verməyi yox, ancaq almağı xoşlayırlar. Təəssüf ki, belələri bizim Sankt-Peterburqda oturmuş çinovniklərimizin də arasında az deyil, ancaq bu, artıq başqa bir söhbətin mövzusu”².

Yazıcının təhkiyəsində başqa bir cəhət – düşmən timsalında olan rus komandanı knyaz Sisianovun Azərbaycan xanı Cavad xanı xarakterizə edərkən məktub formasından bəhrələnməsidir. Məsələn:

“Gəncə xanı Cavad xan bu tipli xanlardan seçilirdi. O, Qacarlar nəslindən idi, ancaq Gəncə xanlığının müstəqilliyini saxlamağa çalışırdı. Mən ona dəfələrlə məktub yazıb, bizim təbəəliyimizə keçməyi, Gəncə qalasının qapısını açıb təslim olmasını təklif etdim, titulu, daxili idarəçiliyini saxlayacağıma onu əmin etməyə çalışdım, ancaq hər dəfə də mənə təhqiramiz cavablar yazdı. Bax, mənə nə yazırdı: «Görünür, bədbəxt qədriniz sizi Peterburqdan dartıb, bura gətirib və siz burada o əcəlin zərbəsindən qurtulmayacaqsınız!”³.

Romanda məktublara müraciət yalnız forma rolunu oynamır, eyni zamanda tarixi fakt və qaynaqların təqdimində bədii üsul və priyom funksiyası daşıyır.

Əsərdə yer verilmiş müxtəlif tarixi şəxsiyyətlər tərəfindən yazılan məktubların tarixi sənəd kimi qəbul etməmək mümkün deyildir. Həm məktubların dili, üslubu, gerçək yanaşmalar, həm də göstərilən dövrdə baş vermiş hadisələrin təhlili əsərdə yer almış bu məktubları arxiv sənədi kimi qəbul etməyə əsas verir. Həmin məktublar onu yazan şəxslərin (əlbəttə, əsərin qəhrəmanlarının) düşüncə tərzini, ob-

¹ Yenə orada, s. 298.

² Elçin. Baş, s. 329.

³ Elçin. Baş, s. 214-215.

yektiv yanaşması cəhətdən diridir, təkcə məktublara haradasa hər hansı saxlanma yeri, qovluğu, səhifələri göstərilərsə, onlar eləcə dövlət arxiv sənədləri ilə bir sırada dayanma haqqını qazanardı”¹.

Müəllif romanda yeri gəldikcə monoloq (həmçinin daxili monoloq) və dialoqdan məharətlə istifadə etmişdir. Romanın üslubuna xas olan bu cəhət obrazların mənəvi dünyasının aşkarlanmasında mühüm rol oynayır. Xüsusilə, daxili monoloqa müraciət fərqli dünyagörüşünə malik olan obraz və xarakterlərin fərdiləşdirilməsində bədii vasitə funksiyasını həyata keçirir. “Ümumiyyətlə, bir janr kimi, romanda daxili monoloqun imkanları genişdir. Usta sənətkarlar onun verdiyi imkanlardan istifadə edərək nəinki janr ölçülərinə və bədii struktura, eyni zamanda, ideya-estetik prinsiplərin nüfuz dairəsinin artmasına da mühüm təsir göstərir. Məsələn, daxili mükəllimə vasitəsilə qəhrəmanın özünün ikinci «mən»ini yaratmaq ustalığı buna ən yaxşı misaldır”².

Həmin mülahizələr bir qədər başqa səpkidə müəllifin digər tədqiqatlarında da özünü göstərir: “Müasir Azərbaycan yazıçıları romanlarında monoloqdan, daxili insan obrazından geniş istifadə edərək ümumən janrda lirik-dramatik potensialın güclənməsində fəal mövqe tuturlar. Ona görə də romanlarımızın strukturasının zənginləşməsi bir tərəfdən həmin daxili monoloqla bağlıdır, bir yandan təhkiyədə «ənənəyə, obyektiv - təsvir ədasına» qayıtmaq meylli ilə əlaqədardır. Bu, roman təfəkkürünün janrın daxili imkanları ilə birbaşa bağlılığını aydın göstərir”³.

Akademik Muxtar İmanovun da monoloqla bağlı fikirləri maraqlıdır: «Müəllif sözü təbii ki, qəhrəmanın duyğu və düşüncələrini əks etdirməklə məhdudlaşmır, eyni zamanda, duyğu və düşüncələri doğuran hadisələrin təsvirini təmin edir. Bu mənada daxili monoloq üzərində qurulan nəsr əsərlərində müəllif təhkiyəsinin xüsusi rolu vardır. Müəyyən situasiyadan sonrakı daxili monoloqu, eləcə də müəyyən daxili monoloqun real nəticəsi olan hər hansı hərəkət və hadisəni qələmə almaqla müəllif qəhrəmanın daxili aləmi ilə süjet xətti arasında əlaqə yaradır. Həm

¹ Şükürov Ağahüseyn. *Elçinin “Baş” romanına baxış – bu günün geosiyasi anlamı çərçivəsində*, “525-ci qəzet”, 24 noyabr 2015.

² Qasımov Himalay. *Müasir Azərbaycan romanı (janrın poetika və tipologiyası)*. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 1994, s. 138.

³ Ənvəroğlu Himalay. *Azərbaycan ədəbiyyatının yaradıcılıq problemləri*. Bakı: Elm, 2004, s. 611.

daxili monoloqları quran konkret əhvalatların müstəqil təsviri, həm də yeri gəldikcə monoloqlara verilən müəllif şərhləri (özünütəhlili təhlil) qəhrəmanın subyektiv aləminin müəyyən ideya istiqamətində dərkinə kömək edir»¹.

Romanın müxtəlif hadisə və epizodları fonunda Hüseynqulu xanın daxili monoloq kontekstində təqdim olunan düşüncələri yalnız sosial məzmunu ilə deyil, həmçinin bədii-estetik yükü ilə üslubun canlılığını, fərdiyyətini şərtləndirir.

“Hüseynqulu xan manqaldakı közə baxa-baxa gülümsədi: sən hansı qurddan danışırsan, hamı o qurd ki, o boyda itin qabağına çıxıb bilsin? Vəhşi heyvan ki, meşədə öz balalarını necə qorumağa çalışırdı, onları gizlədirdi, tez-tez yuvasını dəyişirdi ki, gecə-gündüz şikar axtaran başqa vəhşi heyvanlar bu balaları tapıb parçalamasın, Hüseynqulu da xanlığı eləcə qorumağa çalışırdı, ancaq bu daha mümkün deyildi və Bakı xanlığı görəsən, hansı günahın, hansı bəd əməlin sahibi idi ki, Allah-Təala ondan beləcə üz döndərmişdi?”².

Onu da qeyd etmək ki, “bədii ədəbiyyatda insanın əməl və işindən başqa, bir də onun içərisini, düşüncələr aləmini əks etdirmək lazım gəlir ki, bunun üçün sənətkarlar bir vasitə kimi daxili nitqdən, daxili monoloqdan istifadə edirlər”³.

Romanda monoloqla yanaşı, ustalıqla yaradılmış dialoqlar təsvir olunan hadisə və əhvalatların inandırıcı şəkildə təqdimində, bədii ovqatın və tarixi ab-havanın canlandırılmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Əsərdə bunun çoxlu sayda örnəklərinə təsadüf olunmaqdadır. Məsələn:

“Hüseynqulu öz ölümünə doğru Şuşaya yola düşdü. O zaman Molla Müzəffər Ağa da xanı yola salanlar arasında idi və xan onunla vidalaşanda:

- Xudahafiz, Ağə!- dedi.- Bilirəm ki, daha geri qayıtdı yoxdu!..

Molla Müzəffər Ağə:

- Sənə yaxşı yol, xan!- dedi.- Allahın işini bilmək olmaz!

Hüseynqulu xan:

- Bu dəfə Allahın işi məlumdur, Ağə!- dedi.

Molla Müzəffər Ağə:

- Allahın işinə qarışmaq da olmaz!- dedi”¹.

¹ İmanov Muxtar. *Müasir Azərbaycan nəsrində psixologizm*. Bakı: Elm, 1991, s. 75-76.

² Elçin. Baş, s. 329.

³ Hüseynoğlu Tofiq. *Söz-tarixin yuvası*. s.40.

“Elçinin “Baş” romanı onun bundan əvvəl qələmə aldığı fərdi üslubunu bir daha nümayiş etdirir və bu nümayiş bir qədər də yeni naxış və cizgilərlə müşayiət olunur. “Mahmud və Məryəm”dəki, “Ölüm hökmün”ndəki bədii sənətkarlıq, yüksək dil mədəniyyəti, təsvir etdiyi obrazların daxili, psixoloji aləmini incəliyinə qədər əks etdirmək məharəti “Baş”da bütün parlaqlığı ilə üzə çıxır. “Baş”da epizodik surətlər çoxdur, amma onların heç birini epizodik adlandırıb üstündən keçmək mümkün deyil. Bu- Hüseynqulu xan sarayındakı “türkçü” Mahmud. Hələ türkçülük ideyasının yaranmadığı bir dövəmdə bu adamın bütün türk xalqlarını birləşdirmək arzusu heç də küllünc səslənmir. Hər hansı bir ideyanın kortəbii, bətn dövrü olur”².

Nəticə

Təhlillərdən görüldüyü kimi, Elçin roman janrının inkişafında mühüm xidmətləri olan yazıçılardan biridir. Onun "Baş" romanı istiqlalyyət dövrü Azərbaycan nəsrinin janr tipi və çalarları, üslub fərdiyyəti, bədii-sənətkarlıq özəlliyi ilə seçilən örnəklərdəndir.

1. Əsərdə sənəd və faktlarla müəllif təxəyyüllü məharətlə əlaqələndirilmiş, nəticədə yaxın tarixin qaranlıq, indiyə qədər bədii həqiqətə çevrilməmiş mənzərəsinə aydınlıq gətirilmişdir.

2. Romanda müəllif tarixi faktlar və bədii təxəyyül əsasında bəhs olunan dövrün sosial-siyasi panoramını yaratmış, təsvir etdiyi obraz və xarakterlərlə bu mənzərəyə canlılıq və tərəvət gətirmişdir.

3. Bütövlükdə Elçinin "Baş" romanında yaradılmış obraz və xarakterlər tarixi və bədii təxəyyülün məhsulu kimi iki fərqli müstəvidə dəyərləndirilə bilər. Maraqlıdır ki, yazıçı tarixi obraz və xarakterləri bədii təxəyyül vasitəsi ilə canlandırıldığı kimi, bədii təxəyyül məhsulu olan qəhrəmanlarını da tarixi-etnoqrafik cizgi və ştrixlərlə süsləməyi bacarmışdır.

4. Elçinin bir yazıçı kimi yaradıcılığını səciyyələndirən amillərdən ən mühümü onun əsərlərinin çoxqatlı metaforik yazı tərzilə müşayiət olunmasıdır. Süjetin bu səpkidə qurulması təsvir olunan hadisə və əhvalatların ifadə imkanları və infor-

¹ Elçin. *Baş*, s. 18.

² Yusifli Vaqif. *“Baş” romanı* – nəsrimizdə yeni hadisə.

mativ tutumunu artırdığından mətnaltı funksiya daşıyır. Bu isə dolayısı ilə çoxşaxəli yozum və təhlillərə meydan açır. «Baş» romanında süjetin alt qatında oxucunu düşüncələrə çəkən, sirli ovqat yaradan dərin metaforizm gizlənməkdədir. İstər hadisələrin təqdimində, istər müəllif təhkiyəsinə, istərsə də obraz və xarakterlərin daxili dünyasının aşkarlanmasında bu metaforizmin fərqli çalarlarını duymamaq mümkün deyildir.

5. Romanda bir çox tarixi və bədii təxəyyül məhsulu kimi obrazlar yaradılsa da, təsvir olunan hadisə və əhvalatlar metaforik surət kimi düşünülmüş Başın ətrafında cərəyan edir.

6. "Baş" romanı postmodernist əsər kimi dəyərləndirilsə də, bircə istər mövzu, istərsə də üslub baxımından onun bu kontekstdə səciyyəyləndirilməsi doğru deyildir. Əlbəttə, bir çox müasir romanlar kimi, "Baş" romanında da postmodernist xətlərin, epizodların, gedişlərin olduğunu inkar etmək olmaz. Ancaq bununla belə, qeyd olunduğu kimi, romanın postmodernist müstəvidə təhlilə cəlb olunması yanlışdır.

7. Romanda məktublara müraciət yalnız forma rolunu oynamır, eyni zamanda tarixi fakt və qaynaqların təqdimində bədii üsul və priyom funksiyası daşıyır.

8. Əsərdə daha çox diqqəti cəlb edən bədii təhkiyənin özünəməxsusluğudur. Bu özünəməxsusluq bütövlükdə yazıçı sənətkarlığının təməlinə dayanır. Epizodların müxtəlif baxış bucaqlarından təsviri, keçmiş və bu günə bağlı baş verən hadisələr haqqında məlumatlılıq, qəhrəmanların daxili dünyasına bələdlik və s. məziyyətlər Elçin təhkiyəsinin əsas xüsusiyyətlərini təşkil edir.

9. Müəllif romanda yeri gəldikcə monoloq (həmçinin daxili monoloq) və dialoqdan məharətlə istifadə etmişdir. Romanın üslubuna xas olan bu cəhət obrazların mənəvi dünyasının aşkarlanmasında mühüm rol oynayır. Xüsusilə, daxili monoloqa müraciət fərqli dünyagörüşünə malik olan obraz və xarakterlərin fərdiləşdirilməsində bədii vasitə funksiyasını həyata keçirir. Romanda monoloqla yanaşı, ustalıqla yaradılmış dialoqlar təsvir olunan hadisə və əhvalatların inandırıcı şəkildə təqdimində, bədii ovqatın və tarixi ab-havanın canlandırılmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

Ədəbiyyat

1. Axundlu, Yavuz. *Azərbaycan tarixi romanı: məsələlər, problemlər*. Bakı: Adiloğlu, 2005.
2. Akimova, Elnarə. *Tarixi gerçəkliyi sərbəst interpretasiyası- "Baş" romanı*, "Ədəbiyyat qəzeti", 9 yanvar 2016.
3. Akimova, Elnarə. *Yeni təfəkkür və ədəbi tənqid*, Bakı, "MBM", 2012.
4. Arif, Məmməd. *Seçilmiş əsərləri: 3 cildə, II cild*, Bakı: Az. SSR EA nəşriyyatı, 1986.
5. Cəfərov, Nizami. *Elçin yazıçının yaradıcılıq yolu*, Bakı: "Zərdabi LTD", 2017.
6. Elçin. *Baş*, Bakı: Qanun nəşriyyatı, 2015.
7. Əliyev, Rəhim. *Ədəbiyyat nəzəriyyəsi*, Bakı, Mütərcim, 2008.
8. Ənvəroğlu, Himalay. *Azərbaycan ədəbiyyatının yaradıcılıq problemləri*. Bakı: Elm, 2004.
9. Hüseynoğlu, Tofiq. *Söz-tarixin yuvası*. Bakı: Azərənəşr, 2000.
10. İmanov, Muxtar. *Müasir Azərbaycan nəsrində psixologizm*. Bakı: Elm, 1991.
11. Qarayev, Yaşar. *Səhnəmiz və müasirlərimiz*, Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1972.
12. Qasımov, Himalay. *Müasir Azərbaycan romanı (janrın poetika və tipologiyası)*. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 1994.
13. Paşayeva, Nərgiz. *Yeniləşən ədəbiyyatın yeni insanı*. Bakı: ATİ nəşriyyatı, 2004.
14. Şükürov, Ağahüseyn. *Elçinin "Baş" romanına baxış – bu günün geosiyasi anlama çərçivəsində*, "525-ci qəzet", 24 noyabr 2015.
15. Tağısoy, Nizami. *Elçinin "Baş" romanı struktur-funksional təhlil müstəvisində*, Bakı: Təhsil nəşriyyatı, 2017.
16. Yusifli, Vaqif. *"Baş" romanı – nəsrimizdə yeni hadisə*, "525-ci qəzet", 28 dekabr 2015.

Dr. Ahmed Sami Elaydy

The Novel "The Head" by Elchin
(abstract)

Present article deals with the novel "The Head" by one of the prominent representatives of modern Azerbaijan prose Elchin in terms of literary method and

genre peculiarities. Here the place of “The Head” among recent historical novels was defined, as well as its genre and methodological features were distinguished.

The article also gives a detailed analysis of the main and episodic characters of the novel, the metaphorical layers of the author's artistic style and artistic skills (collective, monologue, dialogue, etc.).

In general, the created images and characters of Elchin's novel "The Head" can be estimated in two different dimensions: as a product of historical and artistic imagination. It is interesting that the author, through artistic imagination by enlivening historical images and characters, could also embroider his heroes, which are the product of artistic imagination, with historical and ethnographic lines and strokes.

One of the most important factors characterizing Elchin's works is that they are accompanied by a multilayered metaphoric style of writing. Due to the description of the possibilities of expressing events and stories, as well as increasing the informative content, staging the story in the presented form has a subtextual function. This, in its turn, is the reason for multidimensional interpretations and analyzes. In the subtext of the plot of the novel "The Head" lies a deep metaphorism, which creates a mysterious mood that makes the reader think about this work. It is impossible not to feel the variety of shades of metaphorism, whether in the representation of events, or in the retelling of the author, as well as the discovery of the inner world of images and characters.

Keywords: Elchin, “The Head” novel, Azerbaijan literature, historical novel, artistic style, literary criticism, literary studies

Др. Ахмед Сами Элайди

**Эльчин, роман «Голова»:
Художественный стиль и жанр в своеобразном контексте
(резюме)**

Объектом анализа, в контексте художественного стиля и жанра в статье является роман одного из виднейших представителей современной азербайджанской прозы, писателя Эльчина «Голова». Здесь, в рамках примера исторических романов, созданных за последние годы, было определено место роману «Голова», который характеризуется особым жанром и разнообразным стилем.

В статье также анализируются основные и эпизодические герои романа, метафорические слои художественного стиля, а также тщательно проанализировано художественное мастерство автора (повествование, монолог, диалог и т. д.).

В общем, созданные образы и характеры романа Эльчина «Голова» могут быть оценены в двух разных измерениях, как продукт исторического и художественного воображения. Интересным является тот факт, что автор, посредством художественного воображения, оживив исторические образы и характеры, смог также украсить своих героев, являющихся продуктом художественного воображения, историко-этнографическими линиями и штрихами.

Одним из важнейших факторов, характеризующих творчество писателя Эльчина, является то, что его произведения сопровождаются многослойным метафорическим стилем письма. Из-за описания возможностей выражения событий и рассказов, а также увеличения информативного содержания, постановка сюжета в представленном виде имеет подтекстовую функцию. Это, в свою очередь, является поводом для многомерных интерпретаций и анализов. В подтекстовой части сюжета романа «Голова» скрывается глубокий метафоризм, создающий таинственное настроение, которое заставляет читателя задуматься над данным произведением. Невозможно не почувствовать разнообразие оттенков метафоризма, будь то в представлении событий, либо в пересказах автора, а также обнаружении внутреннего мира образов и характеров.

Ключевые слова: *Эльчин, роман «Голова», азербайджанская литература, исторический роман, художественный стиль, литературная критика, литературоведение*